

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет інформаційних технологій та управління
(назва інституту, факультету, коледжу)

Кафедра фінансів та економіки
(назва кафедри, циклової комісії)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи

(Жильцов О.Б.)

« 01 » УКРАЇНА 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Фінансове моделювання

(повна назва навчальної дисципліни за навчальним планом)

для студентів

спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування"
(шифр і назва спеціальності)

освітнього рівня другого (магістерського)
(назва освітнього рівня, ОКР)

освітньої програми 072.00.01 "Фінанси і кредит"
(шифр і назва освітньої програми)

Київ – 2021

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти

Протокол № 04/21
Жильцов
(підпис) (прізвище, ініціал)

« 01 » 2021 р.

Розробник:

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та економіки Лойко Валерія Вікторівна

Викладач:

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів та економіки Лойко Валерія Вікторівна

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри фінансів та економіки

Протокол від 30.08.2021 р. № 10

Завідувач кафедри (Ольга СОСНОВСЬКА)
(підпис)

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми (керівником освітньої програми 072.00.01 "Фінанси і кредит")
(назва освітньої програми)

30.08. 2021 р.

Керівник освітньої програми (Андрій РАМСЬКИЙ)
(підпис)

Робочу програму перевірено

30.08. 2021 р.

Заступник директора/декана (Ірина МЕЛЬНИК)
(підпис)

Пролонговано:

на 20__/20__ н.р. _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис)

на 20__/20__ н.р. _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис)

на 20__/20__ н.р. _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис)

на 20__/20__ н.р. _____ (ПІБ), «__»__ 20__ р., протокол № __
(підпис)

Ця програма не може бути повністю чи частково відтворена, тиражована та розповсюджена без дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	
Загальний обсяг кредитів / годин	4 кредитів / 120 годин	
Курс	5	-
Семестр	10	-
Кількість змістових модулів з розподілом:	4	
Обсяг кредитів	4	-
Обсяг годин, в тому числі:		-
Аудиторні	32	-
Модульний контроль	8	-
Семестровий контроль	-	-
Самостійна робота	80	-
Форма семестрового контролю	залік	-

Мета: формування у студентів системи спеціальних теоретичних знань і набуття практичних навичок у сфері фінансового моделювання на основі сучасних нормативно-правових актів із застосуванням інформаційно-програмного забезпечення.

Завдання навчальної дисципліни:

- отримання знань щодо розуміння сутності фінансового моделювання як галузі науки;
- отримання знань щодо категоріального апарату, що застосовується у фінансовому моделюванні;
- оволодіння методикою та методами побудови фінансових моделей;
- набуття студентами практичних навичок й умінь проводити фінансовий аналіз стану суб'єкту підприємництва та прогнозувати фінансовий стан за допомогою фінансових моделей, оформляти результати та впроваджувати їх у практику.

2. Результати навчання за дисципліною

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- сучасну термінологію в сфері фінансового моделювання;
- інформаційну складову фінансового моделювання та прогнозування;
- методики, методи та інструменти фінансового моделювання;
- алгоритм побудови фінансової моделі;
- алгоритм прогнозування фінансового стану підприємства;
- методи прогнозування розвитку підприємства;

- методи прогнозування банкрутства підприємства;
- види інновацій, методи прогнозування та моделювання інноваційної діяльності підприємства;
- методи прогнозування та моделювання інвестиційної діяльності підприємства;
- моделювання та прогнозування фінансової звітності підприємства.

вміти:

- збирати та аналізувати фінансову інформацію з метою побудови фінансових моделей;
- проводити аналіз фінансового стану суб'єкта підприємництва;
- прогнозувати фінансовий стан за допомогою фінансових моделей;
- проводити аналіз та прогнозувати інноваційну діяльність підприємства;
- проводити аналіз та прогнозувати інвестиційну діяльність підприємства;
- оформляти результати фінансового моделювання та прогнозування;
- володіти спеціальними методами побудови фінансових моделей.

Програмні компетентності

ЗК1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК3	Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
СК2	Здатність використовувати теоретичний та методичний інструментарій для діагностики і моделювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання.
СК9	Здатність розробляти технічні завдання для проектування інформаційних систем у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання

РН04	Відшукувати, обробляти, систематизувати та аналізувати інформацію, необхідну для вирішення професійних та наукових завдань в сфері фінансів, банківської справи та страхування.
РН10	Здійснювати діагностику і моделювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	Усього	у тому числі				
л.		пр.	м.к.	інд.	с.р.	
Модуль 1						
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні аспекти фінансового моделювання						
Тема 1. Сутність та задачі фінансового моделювання.	14	2	2	-	-	10
Тема 2. Фінансовий стан як основа фінансового моделювання.	14	2	2	-	-	10
Разом за змістовим модулем 1	30	4	4	2	0	20
Змістовий модуль 2. Алгоритми побудови фінансових моделей						
Тема 3. Алгоритм побудови фінансової моделі.	14	2	2	-	-	10
Тема 4. Алгоритм прогнозування фінансового стану підприємства.	14	2	2	-	-	10
Разом за змістовим модулем 2	30	4	4	2	0	20
Змістовий модуль 3. Методи та моделі фінансового прогнозування						
Тема 5. Методи прогнозування розвитку підприємства.	14	2	2	-	-	10
Тема 6. Методи та моделі прогнозування банкрутства підприємства.	14	2	2	-	-	10
Разом за змістовим модулем 3	30	4	4	2	0	20
Змістовий модуль 4. Моделювання та прогнозування результатів діяльності суб'єктів господарювання						
Тема 7. Моделювання та прогнозування інноваційної та інвестиційної діяльності підприємства.	14	2	2	-	-	10
Тема 8. Моделювання та прогнозування фінансової звітності підприємства.	14	2	2	-	-	10
Разом за змістовим модулем 4	30	4	4	2	0	20
Семестровий контроль (залік)	-	-	-	-	-	-
Усього годин	120	16	16	8	0	80

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні аспекти фінансового моделювання

Тема 1. Сутність та задачі фінансового моделювання.

Поняття про моделювання. Різниця економічного та фінансового моделювання від моделювання в технічних процесах. Актуальність фінансового моделювання, його мета, задачі, предмет, об'єкт, суб'єкт та методи. Кількісні залежності в економічних процесах. Види моделей.

Тема 2. Фінансовий стан як основа фінансового моделювання.

Фінансовий стан суб'єкта підприємництва як система взаємопов'язаних елементів. Складові аналізу фінансового стану суб'єкта підприємництва. Одиничні та комплексні показники фінансового стану. Методи аналізу фінансового стану підприємства.

Аналіз фінансових ресурсів суб'єкта господарювання. Склад та джерела формування фінансових ресурсів. Характеристика параметрів досліджуваного об'єкту в статистиці та динаміці.

Аналіз правильності вирахування фінансового результату.

Змістовий модуль 2. Алгоритми побудови фінансових моделей

Тема 3. Алгоритм побудови фінансової моделі.

Основні етапи розробки економіко-математичної моделі. Визначення достатньої і достовірної інформації для розробки моделі. Визначення цільової установки – економічного результату, який повинен бути досягнутий за результатами вирішення задач. Функціональні обмеження змінних.

Тема 4. Алгоритм прогнозування фінансового стану підприємства.

Сутність понять «прогноз» та «прогнозування». Принципи процесу прогнозування. Об'єкти та суб'єкти економічного прогнозування фінансового стану підприємства. Інформаційна база економічного прогнозування розвитку підприємства. Характеристика пошукових та нормативних прогнозів.

Змістовий модуль 3. Методи та моделі фінансового прогнозування

Тема 5. Методи прогнозування розвитку підприємства.

Сутність та види прогнозів. Класифікація прогнозів за різними класифікаційними ознаками. Стратегічні та поточні прогнози. Особливості та методи середньострокового та довгострокового прогнозування.

Характеристика спеціальних методів фінансового прогнозування. Якісні (експертні) методи: методи індивідуальних оцінок (метод інтерв'ю; аналітичний; метод написання сценарію; методи колективних експертних оцінок: метод «комісій»; метод «колективної генерації ідей», метод «Дельфі», матричний метод.

Кількісні (статистичні) методи: екстраполяції і моделювання. Методи моделювання: структурного моделювання; сітьового моделювання; матричного моделювання.

Тема 6. Методи та моделі прогнозування банкрутства підприємства.

Характеристика моделей ймовірності банкрутства: двофакторна модель Е. Альтмана, п'ятифакторна модель Е. Альтмана, модель Р. Ліса, Дж. Таффлера, У. Бівера, Г. Спрінгейта, Сайфулліна-Кадикова, О. Терещенка. Переваги та недоліки основних моделей ймовірності банкрутства.

Змістовий модуль 4. Моделювання та прогнозування результатів діяльності суб'єктів господарювання

Тема 7. Моделювання та прогнозування інноваційної та інвестиційної діяльності підприємства.

Поняття інвестицій та інновацій та їх вплив на фінансовий стан суб'єкту підприємництва. Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів розвитку підприємства. Методи компаундування та дисконтування. Оцінка вартості грошей у часі. Еквівалентний ануїтет. Коефіцієнт ефективності інвестиції.

Тема 8. Моделювання та прогнозування фінансової звітності підприємства.

Розробка проєктованих фінансових звітів. Аналіз статей проєктного звіту про фінансові результати та проєктного балансу. Застосування методів лінійної та нелінійної регресії для розробки прогнозних балансів.

4. Контроль навчальних досягнень

Система оцінювання навчальних досягнень студентів

№ з/п	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
			Кількість одиниць	Максимальна кількість	Кількість одиниць	Максимальна кількість	Кількість одиниць	Максимальна кількість	Кількість одиниць	Максимальна кількість
1	Відвідування лекцій	1	2	2	2	2	2	2	2	2
2	Відвідування практичних занять	1	2	2	2	2	2	2	2	2
3	Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	2	10	2	10	2	10
4	Робота на практичних заняттях	10	2	20	2	20	2	20	2	20
5	Виконання модульної контрольної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Разом				59		59		59		59
Залік			-							
Максимальна кількість балів:			236							
Розрахунок коефіцієнта:			236 / 100 = 2,36							

Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Бали
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I			
Теоретико-методичні аспекти фінансового моделювання			
1	Тема 1. Сутність та задачі фінансового моделювання.	10	5
2	Тема 2. Фінансовий стан як основа фінансового моделювання.	10	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II			
Алгоритми побудови фінансових моделей			
3	Тема 3. Алгоритм побудови фінансової моделі.	10	5
4	Тема 4. Алгоритм прогнозування фінансового стану підприємства.	10	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III			
Методи та моделі фінансового прогнозування			
5	Тема 5. Методи прогнозування розвитку підприємства.	10	5
6	Тема 6. Методи та моделі прогнозування банкрутства підприємства.	10	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV			
Моделювання та прогнозування результатів діяльності суб'єктів господарювання			
7	Тема 7. Моделювання та прогнозування інноваційної та інвестиційної діяльності підприємства.	10	5
8	Тема 8. Моделювання та прогнозування фінансової звітності підприємства.	10	5
Разом		80	40

Критерії оцінювання самостійної роботи студента:

5 балів – у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час відповідей, демонструє навички самостійного пошуку необхідної інформації, глибоко та всебічно розкриває зміст завдання питання. Немає помилок у відповідях на питання.

4 бали – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 1 помилку у відповідях на питання.

3 бали – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 2 помилки у відповідях на питання.

2 бали – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 3 помилки у відповідях на питання.

1 бал – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання. Допущено 4 помилки у відповідях на питання.

0 балів – не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Критерії оцінювання семінарських занять:

5-10 балів – у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час відповідей, демонструє навички самостійного пошуку необхідної інформації, глибоко та всебічно розкриває зміст завдання та ілюструє викладений матеріал власною створеною презентацією.

1-5 балів – не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, фрагментарно (без аргументації та обґрунтування) його викладає, недостатньо розкриває зміст завдання, немає супроводження відповіді власною створеною презентацією.

0 балів – не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Поточний контроль за результатами виконання контрольних (модульних) робіт передбачає оцінювання теоретичних знань та практичних умінь і навичок, які студент набув після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля з дисципліни. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в модульному середовищі у вигляді виконання тестових завдань за темами модуля.

Сума балів, накопичених студентом за виконання модульних контрольних робіт свідчить про ступінь оволодіння ним програмою навчальної дисципліни на конкретному етапі її вивчення.

Критерії оцінювання модульного контролю з дисципліни наступні:

Максимальна кількість балів за модульну контрольну роботу - 25.

Модульна контрольна робота при дистанційній формі навчання складається з 25 тестів.

Тестові завдання охоплюють весь зміст модуля і розподілені наступним чином:

Якщо в модулі 2 теми:

Тема перша - 12 тестів;

Тема друга - 13 тестів;

Якщо в модулі 3 теми:

Тема перша - 9 тестів;

Тема друга - 8 тестів;

Тема третя - 8 тестів;

Кожен тест оцінюється у 1 бал максимально.

При тестуванні он-лайн оцінки обраховується:

- для тестів, які передбачають одну правильну відповідь (формату «один з багатьох») 1 бал виставляється, якщо відповідь правильна, у протилежному випадку виставляється оцінка 0 балів;

При виконанні модульної контрольної роботи необхідно слідкувати за терміном виконання та за часовим обмеженням.

Форми проведення та критерії оцінювання модульного контролю

Модулі	Теми дисципліни	Форма контролю	Максимальна сума балів
I	Теми 1, 2 згідно з тематичним планом дисципліни	контрольна робота	25 балів
II	Теми 3,4 згідно з тематичним планом дисципліни	контрольна робота	25 балів
III	Теми 5,6 згідно з тематичним планом дисципліни	контрольна робота	25 балів
IV	Теми 7,8 згідно з тематичним планом дисципліни	контрольна робота	25 балів

Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Семестровий контроль – це підсумкове оцінювання результатів навчання студента за семестр, що здійснюється в університеті у формі заліку. Підсумковий семестровий контроль проводиться за результатами поточного контролю та оцінюється від 0 до 100 балів, що переводиться у шкалу ECTS для отримання рейтингової оцінки знань студента.

Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
A	100-90
B	82-89
C	75-81
D	69-74
E	60-68
FX	35-59
F	1-34

Навчально-методична карта дисципліни

Разом: 120 год., лекції – 16 год., практичні заняття – 16 год., модульний контроль – 8 год., самостійна робота – 80 год., семестровий контроль – залік.

Модулі	Змістовий модуль I		Змістовий модуль II		Змістовий модуль III		Змістовий модуль IV	
Назва модуля	Теоретико-методичні аспекти фінансового моделювання		Алгоритми побудови фінансових моделей		Методи та моделі фінансового прогнозування		Моделювання та прогнозування результатів діяльності суб'єктів господарювання	
Лекції	1	2	3	4	5	6	7	8
Теми лекцій	Тема 1. Сутність та задачі фінансового моделювання.		Тема 2. Фінансовий стан як основа фінансового моделювання.		Тема 3. Алгоритм побудови фінансової моделі.		Тема 4. Алгоритм прогнозування фінансового стану підприємства.	
Теми практичних занять	Тема 1. Сутність та задачі фінансового моделювання.		Тема 2. Фінансовий стан як основа фінансового моделювання.		Тема 3. Алгоритм побудови фінансової моделі.		Тема 4. Алгоритм прогнозування фінансового стану підприємства.	
Самостійна робота	10 балів		10 балів		10 балів		10 балів	
Поточний контроль	МК – 25 балів		МК – 25 балів		МК – 25 балів		МК – 25 балів	
ПК	Залік							

Рекомендовані джерела Методичне забезпечення

Викладання навчальної дисципліни забезпечується сучасними технічними засобами навчання, які побудовані на новітніх інформаційно-комунікаційних технологіях (мультимедійний комп'ютер, мультимедійний проектор, інтерактивний комплекс SMART Board, авторські засоби мультимедіа, електронний навчальний курс).

На заняттях і під час самостійної роботи студентів використовуються методичні рекомендації щодо вивчення дисципліни, ілюстративні комп'ютерні дидактичні матеріали, які розроблені на кафедрі, а саме:

- презентації;
- навчальні посібники;
- робоча навчальна програма;
- збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю);
- електронний навчальний курс «Фінансове моделювання» (URL: <https://elearning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=17959>).

Рекомендована література

Базова

1. Буряк П.Ю., Рімар М. В., Бець М. Т. Фінансово-економічний аналіз: підручник / за заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Рімара. К.: ВД «Професіонал», 2014. 528 с.
2. Драпіковський О.І., Іванова І.Б., Терещенко Н.О. Методи і моделі оцінювання нерухомого майна: навч. посібник. К.: Вид-во КНУБА, 2016. 512 с.
3. Економічний аналіз і моделювання господарської діяльності підприємства: навчальний посібник / М.В. Румянцев, Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха, О.О. Тарасова. Донецьк: ДонНТУ, 2013. 296 с.
4. Куліков П. М., Іващенко Г. А. Економіко-математичне моделювання фінансового стану підприємства. Навчальний посібник. Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. 133 с.
5. Мних Є.В., Барабаш Н.С. Фінансовий аналіз: підручник. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.
6. Островський П.І., Гострик О.М., Добрунік Т.П., Радова О.В. Моделювання економічних процесів: навчальний посібник. Одеса, ОНЕУ, 2012. 132 с.
7. Отенко І. П., Азаренков Г. Ф., Іващенко Г. А. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 156 с.
8. Фінансовий аналіз [текст] навчальний посібник / за ред. Школьник І.О. – К.: Центр учбової літератури, 2016. 368 с.

Додаткова

1. Гече С.В. Модель прогнозування фінансового стану підприємства на основі фінансових показників. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Випуск 1 (22). С. 162-164.
2. Кузьміна О.М., Печериця Ю.С., Грищук Л.В. Методи прогнозування фінансових показників діяльності підприємства. *«Young Scientist»*. № 1 (28). Part 1, 2016. – С. 89-92.

3. Лойко В.В. Методи оцінки ризиків при реалізації експортного контролю в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 2 (42). Т.2 С. 31-34.
4. Параниця Н.В. Економіко-математичне моделювання ефективної взаємодії фінансового і промислового секторів економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Випуск 8, частина 2. С. 39-43.
5. Рубан Л.О., Овчаренко Ю.С. Побудова системи діагностики фінансового стану промислового підприємства. *«Young Scientist»*. № 5 (45). May, 2017. С. 709-714.
6. Томчук В.В. Моделювання як інструмент контролю грошових потоків сільськогосподарських підприємств. *Фінанси, облік, банки*. 2016. № 1 (21). С. 187-195.
7. Лойко В.В., Величко В.О., Маринів А.В., Штененко Т.В. Забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Збірник наукових праць «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики». Т. 2. № 33. 2020. С. 194-204.
8. Лойко В.В., Мбан Принси Жульетранд Стефан, Лойко Е.Н. Моделирование влияния секторов экономики на ВВП национальной экономики Республики Конго (Браззавиль). *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. № 32. С. 41-47.

Інформаційні джерела:

1. Фінансове моделювання. Електронний навчальний курс [Електронний ресурс] / Київський університет імені Бориса Грінченка. 2020. Режим доступу: <https://elearning.kubg.edu.ua/course/view.php?id=17959>
2. Господарський кодекс України від 16.01 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Податковий кодекс України № 2755- VI від 2.12.2010 р. – [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
5. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 № 4-IV [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
7. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua>.
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
10. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://nplu.org>.
11. Електронна бібліотека освітнього порталу. URL: <http://www.osvita.org.ua/library/>.
12. Історія Європейського Союзу. Електронний ресурс. URL: <http://euinfo.tut.su/istoriya.htm>.